

KAMU EKONOMİSİNDE KİŞİSEL TERCİHLERİN AÇIKLANMASI

Doç. Dr. Orhan ŞENER

Gönüllü Değişim (Voluntary Exchange) ve Refah Yaklaşımları, ferdi tercihlerin yansıtılması bakımından realiteye uymamaktadır. Bu nedenle, daha realist bir açıklama tarzı için, fertlerin tercihlerini endirek olarak yansıtan kollektif karar alma (oylama) mekanizmasını incelememiz gerekmektedir. Gerçekten, oylama mekanizmasının piyasa mekanizmasına benzer yönünü ortaya koyarak, ferdi tercihlerin siyasal yöntemlerle nasıl yansıtılmakta olduğunu daha açık bir şekilde görebiliriz. Piyasadaki rekabet unsuru nasıl ki, tüketicilerin tercihlerine uygun bir şekilde üreticileri özel mal üretmeye sevk ediyorsa; siyasal alanda da politikacılar seçmenlerin çıkarlarını gerçekleştirmek için aralarında rekabette bulunmaktadır (1). Yani, ekonomi ilmindeki 'homoeconomicus' anlamında seçmenler ve politikacılar şahsi çıkarlarını rasyonel kılacak bir şekilde davranmaktadırlar. Politikacıların amaçları, yönetimde daha fazla kalabilmek için oy maksimizasyonunu gerçekleştirmeye çalışmaktır. Seçmenlerin başlıca çabaları ise; ödedikleri vergiye nisbetle kamu harcamalarından sağladıkları faydayı maksimize etmektir. Bu iki maca uygun olarak, seçmenler çıkarlarını en iyi şekilde gerçekleştirecek adaylara oylarını verirlerken, politikacılar ise, seçmenlerin çıkarlarını gerçekleştirecek harcama programları hazırlarlar.

Yönetici hükümet, kamu harcamalarındaki marjinal artış nedeniyle kazanılan oy sayısı ile vergideki marjinal artış nedeniyle kaybedilen oy sayısını birbirine eşitleyerek optimizasyona ulaşmaktadır (2). Politikacıların oy maksimizasyonunu sağlamaya çalışmaları

(1) Joseph A. SCHUMPETER-Capitalism, Socialism and Democracy, Unwin University Books, Compton Printing Ltd., London, 1966, sayfa 282.

(2) Anthony DOWNS, An Economic Theory of Democracy, New York, Harper and Row, 1957, s. 73-74.

nedeniyle, kamu sektöründeki etkenlik şartları ihmal edilebilmektedir. Buna karşılık, halkın tercihlerini yansıtan partinin başa geçmesi olanağı artmaktadır.

Politikacıların ve seçmenlerin rasyonel davranışlarına uygun olarak işleyen bir siyasal mekanizma, acaba ferdi menfaatleri mi yoks toplum menfaatlerini mi yansıtacaktır? Bu konuda başlıca iki ayrı görüş ileri sürülmektedir. Colm, Lindbolm ve Wildawsky'nin temsil ettiği Toplum Menfaati Yaklaşımına göre; kamu sektörü ile ilgili olarak alınan kararlar ferdi tercihlerden ziyade toplumsal tercihleri yansıtmaktadır. Downs, Buchanan, Tullock ve McKean'in temsil ettiği ikinci görüşe göre ise, siyasal karar alma mekanizması ferdi tercihleri yansıtmaktadır. Bu çalışmamızda, konuyu toplum ve ferdi menfaat yaklaşımları yönünden ele aldıktan sonra; kişisel tercihlerin yansıtılması ile ilgili olarak siyasal karar alma mekanizmasının işleyişini açıklayacağız.

A. TOPLUM MENFAATİ YAKLAŞIMI

Toplum menfaati (public interest) kavramı oldukça eski olup, değişik anlamlarla kullanılmıştır. Bu kavramın çeşitli anlamlarını üç ayrı şekilde incelemek mümkündür.

Rasyonalistlere göre toplum menfaati; toplumun çıkarlarına uygun olarak üretilen kamusal mallar olarak tanımlanmaktadır (3). Rasyonalistlere göre, yöneticilerin başlıca görevleri, toplumun tercihlerini saptamak ve bu tercihlere uygun bir şekilde kamusal mal üretmektir. Bu yazarlara göre toplumsal tercihler, ancak siyasal partilerle yansıtılabilmektedir.

İdealistlere göre toplum menfaati; bir çeşit doğal kanundur. Bu özelliği nedeniyle, belli bir karar alma modeline göre yansıtılamaz. Bu tür görüşe uygun olarak toplum menfaati ancak despotizm ile yansıtılabilmektedir.

Realistlere göre toplum menfaati kavramı; seçmen vatandaşlar, yasacılar, yöneticiler ve menfaat guruplarının çıkarlarını yansıtmaktadır.

(3) Jesse BURKHEAD ve Jerry MINER, Public Expenditure, Aldine-Atherton, Chicago, 1971, s. 151-154.

Kamu Ekonomisinde Kişisel Tercih

Colm'un bu konudaki görüşlerini ise şu şekilde özetleyebiliriz (4) Fertler veya guruplar şimdiki tüketimlerini sonraki nesillerin daha yüksek bir hayat standardına erişebilmesini sağlamak için kısımaya meyletmektedirler. Gerçekten, böyle bir davranışı, bütün ülkelerde yaygın bir şekilde görebilmekteyiz. Örneğin, bütün dünya çapındaki nüfus artışını durdurma çabaları v gelecekteki nesillerin ihtiyaç duyacakları kaynakları şimdiden aşırı şekilde tüketen endüstrileşmeye karşı cereyanları sayabiliriz.

Toplum menfaatleri, yıllık olarak hazırlanan devlet bütçeleri ile yansıtılmaya çalışılmaktadır. Gerçekten, bütçe ile ulaşılmak istenen hedeflerle, aynı zamanda toplumsal menfaatler gerçekleştirilmeğe çalışılmaktadır. Örneğin, toplumun uygun bir hayat düzeyine ulaşmasını sağlayan sağlık, eğitim gibi masraflar tamamen bütçe ile saptanmaktadır.

Sosyalist ekonomilerde de, ferdi tercihleri kollektif tercihlerden ayırmak mümkündür. Gerçekten, sosyalist ülkelerde bugün iki değerlendirme sistemi vardır. Bunlardan birincisi ferdi tercih ve ikincisi ise, devlet tercihi fonksiyonu adını almaktadır. Devlet tercihi fonksiyonu, halkın kollektif ihtiyaçlarını giderici devlet faaliyetlerini kapsamaktadır. Bu nedenle seçilecek hükümetin demokratik olabilmesi için, kollektif ihtiyaçları tatmin etme çabası içinde olması gerekmektedir. Her ekonomide devlet, özel ve kamu sektörünün birlikte faaliyette bulunduğu varsayılarak bu sosyalist yaklaşım, aynı zamanda kapitalist sistemler için de uygulanabilmektedir. Aralarındaki tek fark, kapitalist ekonomilerdeki devlet sektörünün daha küçük olmasından ileri gelmektedir (5).

Ekonomik açıdan kamu menfaati ile kamu politikası arasındaki ilişkiler, Gerhard Colm ve Charles Linbolm tarafından ele alınmaktadır. Colm'a göre; karma bir ekonomik sistemde piyasa ve devlet olmak üzere iki sektör yanyana faaliyette bulunmaktadırlar. Özel sektör için geleneksel optimizasyon teknikleri uygulanabildiği halde; kamu sektörü için ise, kamu menfaati veya refahı gibi unsurlar önemli olduğundan, farklı analiz tekniklerine ihtiyaç vardır. Bu anlamda kamu menfaati yaklaşımı, vatandaşların tercihlerinin toplamı olarak görülen diğer bir yaklaşımdan ayrılmaktadır. Böyle bir

(4) BURKHEAD-MINER, «Public Expenditure», s. 157.

(5) BURKHEAD-MINER, a. g. e., s. 159.

yaklaşım Bergson tarafından «sosyal refah fonksiyonunu» terimi ile açıklanmağa çalışılmıştır (x). Colm'a göre, ferdi tercihlerin yerini yasama, liderlik, bakanlıklar ve diğer idari üniteler olmaktadır.

Lindbolm'a göre, kamu politikası fertler veya gruplar menfaatlerini maksimize etmeye değil fakat, aralarındaki anlaşma olanaklarını maksimize etmeye çalışmaktadır. Şimdi, Lindbolm'un toplum menfaati ile ilgili olarak ileri sürdüğü görüşleri kısaca açıklayalım (6). Lindbolm bu konudaki görüşlerini «klasik karar alma metodu» şeklinde formüle etmektedir. Bu metoda göre; politika analizinde rasyonellik için amaçlar arasında nisbi sıralamaların yapılması gerekmektedir. Ancak, böyle bir sıralamadan sonra bu amaçları gerçekleştirilmeye yarayan çeşitli politikalar fayda ve maliyetlerine göre ele alınmalıdır. Amaçlara uygun bir şekilde politikaların sıralanması ile aynı zamanda, çeşitli alternatifler arasındaki etkenlik te sağlanmaktadır. Ancak, faydaların tam olarak saptanamaması bu metodun önemli bir eksikliğini teşkil etmektedir.

Klasik Karar Alma Metodunun, amaçların ve politikaların saptanması yönünden olan eksikliğini diğer karar alma metodları ile tamamlanmasını gerektirmektedir. Böyle bir karar alma modelinde; seçilen amacın maksimize edilmesi yerine, makul bir derecede tatmin edilmesi esas alınmaktadır. Günümüzde politika analizi ve karar alma prosedürü aynı organ tarafından yürütülmektedir. Bu iş genellikle bakanlıklar tarafından yapılmaktadır. Ancak, karar alma durumunda olanlar arasında bile, seçilen hedeflere ulaşma şekli ve bu hedeflere verilen değerler bakımından önemli çatışmalar olmaktadır (7). Politika analizi ve karar alma mekanizmasının bakanlıklar arasında dağılışı, prosedeki karşılıklı ilişkileri bulunan yöneticilerin birbirleriyle anlaşmalarını gerektirmektedir. Çünkü, tarafların karşılıklı anlaşmaları durumunda alternatif politikalarından en uygunu seçilebilir.

Toplum tercihlerinin yansıtılması bakımından yöneticilere önemli görevler düşmektedir. Gerçekten, çoğu zaman politikacılar vatandaşların tercihlerini yansıtıcı kararlar almamaktadırlar. Liderin en

(*) Abrom BERSON. «A Formulation of Certain Aspects of Welfare Economics» Quarterly Journal of Economics, LII, Feb 1938.

(6) BURKHEAD-MINER, a. g. e., s. 151.

(7) Ira SHARKANSKY, The Politics of Taxing and Spending, The Bobbs-Merrill Company, Inc., New York, 1969, sayfa 31.

Kamu Ekonomisinde Kişisel Tercih

önemli fonksiyonu, faaliyette bulunan bir organizasyonun devamını sağlamaktır (8). Lider, bazı tercihler koyarak veya bazılarını değiştirerek bazı politikaların sonuçlarını değiştirmektedir. Bu nedenle lider, bütün vatandaşları belli konularda uzlaştırmağa çalışmaktadır.

B. FERDİ MENFAAT YAKLAŞIMI VE SİYASAL KARAR ALMA

Son zamanlarda, siyasal ilimlerde davranışlarla ilgili olarak yapılan çalışmalarda önemli gelişmeler olmaktadır. Bu gelişmelerden birisi, siyasal davranışlara ekonomideki gelir ve fayda maksimizasyonu açısından bakmaktadır. Şimdi, bu yazımın başlangıcında kısaca değindiğimiz Downs'un bu konudaki görüşlerini kısaca özetleyelim (9).

Downs'a göre siyasal vetire başlıca iki unsurdan oluşmaktadır. Bunlardan birincisini siyasal partiler ve politikacılar teşkil etmekte olup, bunlar daima oy maksimizasyonu peşinde koşmaktadırlar. İkinci unsur ise; seçmenler teşkil etmekte olup, bunlar da gelecek dönemlerde elde etmeyi umdukları gelirlerini maksimize etmeye çalışmaktadırlar. Bu anlamda bütçe; bu iki unsur arasında oluşan pazarlığın yansıtıldığı bir program olmaktadır. Yönetici pozisyonundaki parti veya politikacılar kamu harcamalarını; marjinal vergi nedeniyle kaybedilen oy sayısının harcamalardaki marjinal artış nedeniyle kazanılan oy sayısına eşit olduğu noktaya kadar arttırmak isterler. Downs'un bu görüşlerinde önemli bir gerçek payı varsa da; siyasal mekanizmanın işleyişini tam olarak yansıtamamaktadır. Bu konuda daha tatminkâr bir yaklaşım Buchanan tarafından geliştirilmiştir.

Buchanan, Musgrave ve Samuelson gibi ferdi fayda maksimizasyonunu gerçekleştirme ilkesinden değil fakat, kollektif tercihlerin ve davranışların ferdi tercihler üzerinde etkili olacağı varsayımından hareket etmektedir. Ekonomideki kaynakların önemli bir kısmının kollektif karar alma mekanizması ile veya kamu sektörüne tahsis edilmekte olması nedeniyle; bu tür siyasal analizler son

(8) Chester I. BARNARD, *The Functions of the Executive*, (thirtieth anniversary edition), Harvard University Press, Cambridge, Boston, 1968, sayfa 215.

(9) DOWNS, «An Economic Theory....», s. 73-74.

zamanlarda önem kazanmaktadırlar. Çünkü, siyasal karar alma mekanizmasına katılan fertler ekonomik bazı çıkarlar elde etmektedirler. Bu nedenle siyasal kararlar, ölçülebilir fayda ve maliyetlere dönüşebilmektedirler. İşte bu anlamda kamu maliyesi; iktisat ve siyaset ilimleri arasında «Siyaset İktisadı» (Economics of Politics) disiplini şeklinde yer almaktadır (10). Bu nedenle, iktisat ve siyaset ilimleri kamu maliyesinin başlıca disiplinleri olmaktadır. Şimdiye kadar kamu maliyesi, iktisat ilminin bir alt disiplini olarak devam edegelmiştir. Bu nedenle, ferdin syasal karar alma mekanizmasındaki rolü ve reaksiyonları ihmal edilmiştir (11).

Buchanan'a göre başlıca iki çeşit karar alma modeli vardır. Bu modellerden otoriter olanında fertler lehindeki kararlar, doğrudan doğruya bir monark tarafından alınmaktadır. İkinci model ise; kolektif kararların fertlerin temsilcileri vasıtasıyla alınmasını öngörmektedir. Demokratik karar alma modeli denilen bu mekanizmanın işleyişi sırasında yöneticiler fertler tarafından kontrol edilmektedirler. Ferdi kararların toplumsal kararlar haline dönüşümünü inceleyenler ayrıca, ekonomi ve politika ilimleri arasındaki ayırımdan da yararlanılmaktadır. Ekonomik prosede fertler, ticarete serbest bir şekilde katılarak çıkarlarını korudukları halde; siyasal prosede zorlama (coercion) faktörünün etkisine bağlı olarak hareket etmektedirler (12). Kamu kesiminde ancak, Wicksell'in oybirliği kuralına uygun bir şekilde karar alındığında; bu zorlayıcı faktör ortadan kalkmaktadır. Oybirliği ile alınan bir karar ise; ferdi tercihleri kamu kesiminde Parete Optimalitesini gerçekleştirecek şekilde yansıtmaktadır. Örneğin, bir önceki devrenin bütçesi oybirliği kuralına göre hazırlanmış ve kabul edilmiş ise; böyle bir bütçe ile ferdi tercihlerde optimalite sağlanmaktadır. Ancak, kamusal malların dışsal ekonomiler yaratıcı özellikleri nedeniyle daha sonraki yıllarda, Pareto Optimalitesinden kolayca sapılmaktadır. Bu nedenle; kolektif karar alma mekanizmasıyla bütçenin tayini sırasında oybirliği kuralına uymak mümkün değildir.

Mali karar alma prosüdüründeki diğer bir özellik ise; karar alma maliyetinin fazla olmasından doğmaktadır. Piyasadaki karar

(10) James M. BUCHANAN, Public Finance in Democratic Process, The University of North Carolina Press, 1967, sayfa 171-172.

(11) BUCHANAN, a. g. e., s. 172.

(12) BUCHANAN, The Demand and Supply of Public Goods, Rand McNally and Company, Chicago, 1968, s. 153-54.

Kamu Ekonomisinde Kişisel Tercih

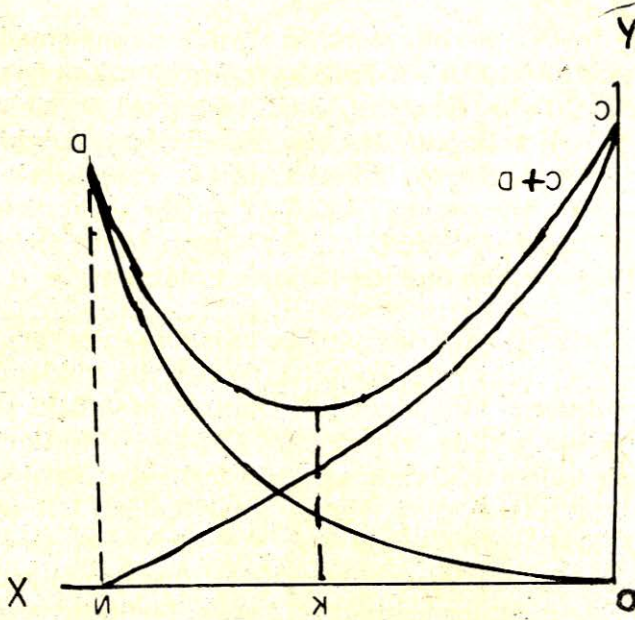
alma sırasında fertler herhangi bir maliyetle karşılaşmadıkları halde; mali ve kamu politikası ile ilgili kararlar alınırken önemli sorunlarla karşılaşmaktadır. Örneğin, bazı toplumsal tercihler hakkında bilgi elde etmek mümkün değildir. Fertler, piyasadaki davranışlarının bir alternatifi olarak; dışsal maliyet yüklenerek ve dışsal fayda sağlayacaklarını umarak kollektif seçim mekanizmasına oyları ile katılmaktadırlar. Şimdi, kollektif karar alma mekanizmasını dışsal maliyetleri de göz önünde tutarak anlatalım.

Fertler, politik ve mali konularda karar verirlerken; aynı konuyu diğer seçmenlerin destekleme dereceleri ile yükledikleri dışsal maliyeti mukayese etmektedirler. Durumu aşağıdaki şekil (V. 1) yardımıyla açık bir şekilde izleyebiliriz. CN eğrisi, fertlerin sayılarına bağlı olarak anlaşma olanağını göstermektedir. Fertlerin sayıları arttıkça; kollektif karar alma olanağı azaldığından CN eğrisi şekildeki gibi aşağı doğru seyretmektedir. OD eğrisi ise; yine sayılardaki artış nedeniyle, fertlerin yükledikleri dışsal maliyetlerin nasıl artmakta olduğunu göstermektedir. Ancak, fertlerin sayıları artarken anlaşma olanağının azalmasına karşılık, toplam maliyetin daha fazla şahıs tarafından bölüşülmesi nedeniyle: N (seçmen sayısı) arttıkça dışsal fayda da artmaktadır. CN ve OD eğrilerinin dikey olarak toplanmasıyla C + D veya «toplam maliyet eğrisi» elde edilmektedir (13).

Toplam maliyet eğrisinin en düşük olduğu noka, maliyetleri minimize edecek olan seçmen (ov) sayısını göstermektedir. OK/ON oranı ise; toplumdaki herhangi bir fert için, verdiği ov dolayısıyla seçim yapılan konudaki belirsizliği yansıtmaktadır. OK/ON oranı, optimum oy sayıdır.

Böyle bir oranın varlığı halinde; seçmen oyunun olumlu veya olumsuz etkisini anlayamamaktadır. Buchanan'ın bu anlatım tarzı; ferdi tercihlerin bir kamu politikasının seçimi sırasında nasıl bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Buchanan'ın meseleye böyle bir değişik açıdan bakış tarzı, kamu kesimindeki optimalite şartının özel kesimdekinden değişik bir şekilde nasıl elde edilebileceğini göstermektedir.

(13) BURKBEAD-MINER a. g. e., s. 124.

Kamu kesimindeki optimalite şartlarının özel kesimdekine benzememesinde önemli rol oynayan diğer bir etken ise, menfaat gruplarının varlığıdır. Gerçekten, bazı menfaat gruplarının kendi çıkarlarını sağlamada başarılı olmalarının bir sonucu olarak, toplumun diğer fertleri tercihlerini yanstamamaktadırlar. Menfaat grupları ayrıca, kolektif karar alma mekanizmasında oldukça önemli rol oynamaktadırlar. Şimdi, menfaat gruplarını daha yakından inceleyelim.

C. MENFAAT GURUPLARI

Menfaat gruplarının kolektif karar alma prosüdüründeki önemi, ilk defa sistemli bir şekilde Karl Marx tarafından ele alınmıştır. Gerçekten Marx, mali konularda fazla bir şey söylememekle beraber mali kararların sosyal etkileri konusunda çok önemli açıklamalarda bulunmuştur (14).

(14) Rudolf GOLDSCHIED, «A Sociological Approach to Problems of Public Finance», Classics the Theory of Public Finance, (der. R. Musgrave ve A. Peacock), Macmillan, New York, 1967, s. 202-14.

Kamu Ekonomisinde Kişisel Tercih

Ortaçağdaki feodal derebeyleri kendi yönetimlerini devam ettirebilmek için kurdukları ordunun masraflarını halktan aldıkları para veya mallarla finanse ederlerdi. Böyle bir yönetim tarzı, yöneticilerin bile bir menfaat gurubu olarak nasıl organize olduklarını göstermektedir. Sonradan ise, demokratik yönetim tarzlarının gelişmesiyle, derebeylere karşı halkın temsilcileri vasıtasıyla katıldıkları idare şekilleri ortaya çıkmaya başladı. Böylece kollektif ihtiyaçlar devlet bütçeleri ile karşılanmağa başlandı. Düşük vergi oranlarının uygulanması ve özel sektörün ortaya çıkışı bu yeni demokratik devletlerin özelliklerindendi. Böylece, yeni idare şekillerinde yöneticilerin bir menfaat gurubu olarak organize olmaları mümkün olamadı. Sonradan, askeri masraflardaki önemli artışlar ve sosyal refah devleti anlayışının etkisiyle devlet bütçeleri büyümeye başladı. Ancak, bütçelerdeki büyümeler sosyalist yazarlarca yönetici gurubun çıkarlarını koruyucu tedbirlerin arttırılması şeklinde değerlendirildi. Günümüzde ise, bütçenin vergi ve kamu harcamaları aletleri, toplumsal düzeni gerçekleştirmek için başarı ile kullanılmaktadır. Artan oranlı vergilerle transfer harcamaları ise, refah devleti anlayışını gerçekleştirmekte etkili olmaktadır.

Günümüzde menfaat gurupları (interest groups), genellikle vergi ve kamu harcamaları üzerinde etkili olarak üyelerinin çıkarlarını korumaktadırlar. Birlikler şeklinde organize olan bu guruplar, kollektif karar alma mekanizması üzerinde oldukça etkili olmaktadır. Örneğin, otomobil yapan fabrikalar; daha fazla karayolu yapımını, kiracılar; ucuz mesken inşaatını ve aileler ise; daha fazla eğitim hizmeti talep etmektedirler. Tüketiciler de üreticiler gibi birlikler şeklinde organize olarak üyelerinin çıkarlarını korumaya çalışırlar. Menfaat guruplarının batı ekonomilerinde kamu harcamalarının artışı ve kaynakların yeniden tahsisi üzerindeki etkileri oldukça önemli olmaktadır. Örneğin, A. B. D. de silah yapan firmalar milli savunma harcamalarının arttırılması veya kompütür üreten firmalar ise, uzay araştırmalarının daha çok yapılması için çoğu kez birer baskı gurubu şeklinde etkili olmaya çalışmaktadırlar (15). Üretici veya tüketici birlikleri şeklinde organize olan menfaat gurupları, isteklerini kanun simsarları (lobbies) vasıtasıyla elde etmeye çalışırlar. Kanun smsarları genellikle, yasama organı üzerinde etkili olmaya çalışarak bağlı oldukları menfaat guruplarının çıkar-

(15) MUSGRAVE-MUSGRAVE, a. g. e., s. 102.

larını arttırmaya uğraşırlar. Menfaat gurupları bu şekilde, siyasal temsilcilerinin kendilerine sağlayacağından daha fazla kamusal mal elde ederler. Günümüzde menfaat gurupları genellikle sendikalaşma alanında baskı gurupları olarak faaliyette bulunmaktadır. Gerçekten, işçi sendikaları asgari geçim indirimi ve ayırma nazariyesinden yararlanarak ücret gelirlerinin daha az bir oranla vergilendirilmesi yönünden oldukça etkili olmaktadır (16),

Bu bölümde, buraya kadarki açıklamalarımızla kamu kesiminde Pareto Optimalitesinin gerektirdiği marjinal eşitlikler şeklindeki şartların uygulanma olanaklarının olmadığını açıklamaya çalıştık. Çünkü, biraz sonra inceleyeceğimiz gibi Oybirliği Kuralı kamu kesiminde uygulanmadığından, daha değişik optimizasyon tekniklerine ihtiyaç vardır.

D. FERDİ SEÇİMDEN KOLLEKTİF KARAR ALMA MODELLERİNE GEÇİŞ

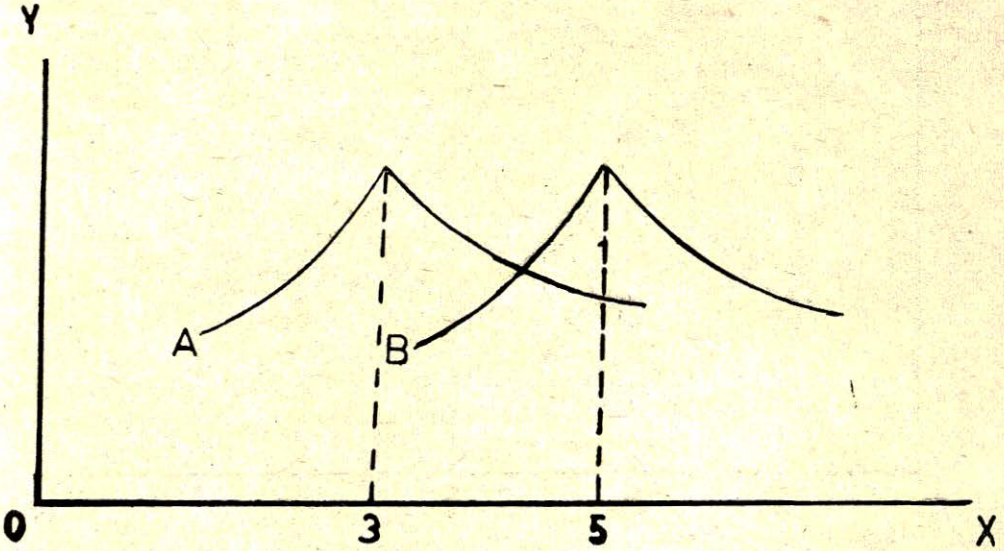
Fertlerin sayılarının birden fazla olması durumunda, tek bir kamusal malı tüketme bakımından aralarında nasıl bir anlaşmaya varacaklarını inceleyelim. Bunun için ordinal faydayı Y ve kamusal mal miktarını X ekseninde gösterelim. Önce durumu iki şahıs açısından ele alacağız. A ve B adlı şahısların kamusal mal tercihlerini gösteren eğrilerin zirve noktaları (single - peaked), elde ettikleri ordinal fayda seviyesini göstermektedir (x). Fertlerin anlaşmaları halinde aynı ordinal faydayı elde etmeleri gerektiğinden tercih eğrilerinin tepe noktaları aynı yüksekliktedir (17). Örneğin, A ve B nin aynı odada kaldıklarını ve odada tek bir radyonun olduğunu varsayalım. Zevkleri farklı olan bu şahıslar radyoyu değişik ses ayarlarında dinlemek istemektedirler. Şekil (V. 2) ye göre; A ses ayarının 3 ve B ise 5 olduğu zaman aynı şekilde tatmin olmaktadırlar.

(16) Mancur OLSON, The Logic of Collective Action, Cambridge, Harvard University Press, 1965, s. 132-36.

(17) Duncan BLACK, The Theory of Committees and Flections, Cambridge, University Press, 1971, sayfa 145.

(*) Kamusal mallara olan tüketici taleplerini yansıtan talep eğrilerinin zirve noktalarıyla ilgili açıklamalar için bkz. Kollektif Karar Alma Mekanizması adlı tez çalışmamız.

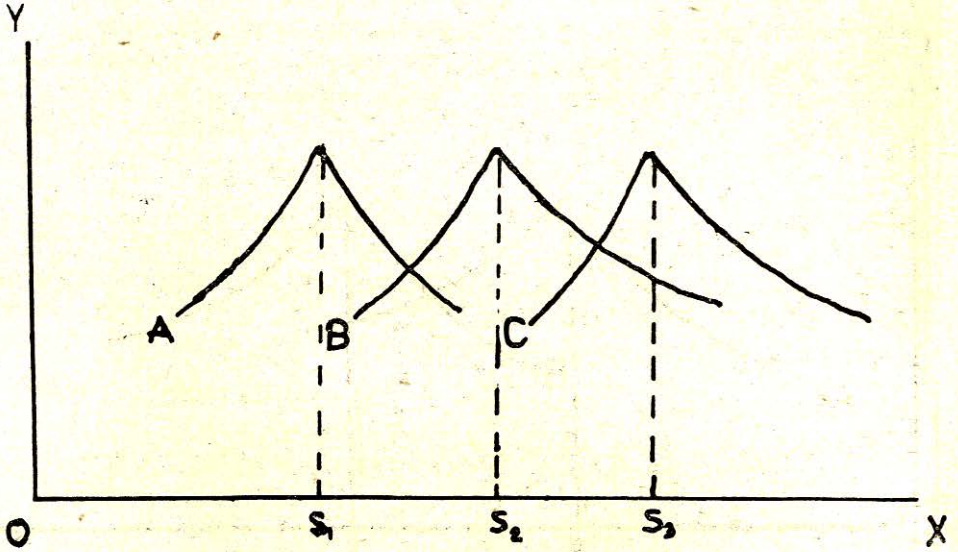
Kamu Ekonomisinde Kişisel Tercih

Tarafların aralarında anlaşabilmeleri için belli bir kural yoktur. Anlaşma noktasının (ses ayarının) 3 ve 5 arasında olması normal olduğu halde; böyle bir çözüm tarzının hiç bir garantisi yoktur. Çünkü, taraflardan birisinin stratejik davranışı veya pazarlık gücü, anlaşamamalarına veya herhangi bir noktada anlaşmalarında önemli bir unsur olmaktadır. Normal şartlar altında taraflar 3 ile 5 arasındaki bir noktada anlaşırlar.

Şimdi ise; C dli şahsın da aynı odaya yerleştiğini düşünelim. C ses ayarının 7 olduğu zaman, A ve B nin tatmin seviyesinde müzik dinlemektedir. Aşağıdaki Şekil (V. 3), bu durumu şahısların kamusal malı tercih eğrileriyle göstermektedir. Şekle göre; ekstrem tercihler, A ve C'ye aittir. B ve C, A nin tercihini gösteren S1 noktasının solundaki bir noktayı (ses ayarının 2 olduğu) kabul etmezler. A ve B ise; C nin tercihini gösteren S3 noktasının sağındaki bir noktayı kabul etmezler. A ve C nin, S1 ve S2 ekstrem tercihlerinin dışında kalan noktalar, üç kişiden sadece A veya C tarafından desteklendiğinde; onların sadece 1/3 ünü kazanıp, 2/3 ünü kaybettiğinden reddedilmektedir (18). Ancak, S1 ve S3 ile gösterilen eks-

(18) BUCHANAN, «The Demand and Suppl of Public Goods», s. 110-11.

trem tercihlerinin arasında yer alan bütün noktaların taraflarca seçilmesi mümkündür. Çünkü, şahıslardan en az $2/3$ ü, S_1 in sağındaki noktaları ve yine en az $2/3$ ü, S_3 ün solundaki noktaları tercih etmektedirler. Şekle göre, B ve C, S_1 in sağındaki ve A ve B ise, S_3 ün solundaki noktaları tercih etmektedirler. Medyan B'nin sağındaki ve solundaki bütün noktalar şahısların üçü tarafından da seçilmekte olduğundan, en uygun çözümü göstermektedir. Şahısların sayılarının N gibi büyük bir sayıya ulaşması halinde; yine iki şahıs modelinde olduğu gibi kararsız bir çözüme ulaşılmaktadır. Çünkü, şahısların sayılarının arttığı böyle bir durumda sadece ekstrem tercihleri gösteren kişiler arasındaki mesafe artmaktadır. Ancak, N sayıdaki şahıslar farklı tercihlere sahip 3 veya daha fazla aynı zevklere sahip guruptan oluşuyorlarsa, bu durumda yukarıda incelediğimiz 3 şahıs modelinde olduğu gibi kararlı çözümlere ulaşılabilmektedir.

Bu açıklamalarımızdan şu neticeyi çıkarabiliriz. Çok partili demokratik sistemler iki partiliye nazaran daha üstündür. İki parti halinde çoğunluk oylamasında kazanmak için $1/2$ oy artı 1 oy yeterli olduğu halde; üç parti halinde toplum fertlerinin tercihlerine göre tutarlı çözümü sağlayan oy miktarı toplam oyların $2/3$ kadar-

Kamu Ekonomisinde Kişisel Tercih

dır. Ancak, $1/2$ oy + 1 oy formülüyle varılan çözüm kararsız olmaktadır. Çözümün kararlı veya kararsız olması, bir seçim devresi için onaylanan bir parti programının diğer bir devre için onaylanmaması şeklinde sonuçlar doğurmaktadır (19).

E. BÜTÇENİN OYLAMA İLE TAYİNİ

Şimdiye kadar incelediğimiz kısmi ve genel denge çözümleri, Pareto Optimalitesinin kamusal mallar için ekonomik anlamda söz konusu olamayacağını göstermektedir. Bu nedenle, kamusal mallara olan ferdi tercihleri ortaya çıkarmada, ancak siyasal oylama mekanizmasından yararlanmak mümkündür. Çünkü, fertler eşit bir şekilde yararlanabildiklerinden ve maliyetine katkıda bulunmak istemediklerinden, kamusal mallara olan tercihlerini piyasa mekanizmasına benzer bir şekilde açıklayamamaktadırlar. İşte bu nedenle, kamusal malların arz ve talebinin tüketici tercihlerine uygun bir şekilde bütçe ile saptanabilmesi için kollektif karar alma mekanizmasına ihtiyaç vardır. Böyle bir ihtiyaç nedeniyle, siyasal karar alma yöntemlerini incelememiz gerekmektedir.

Bütçenin oylama mekanizması ile saptanmasında çeşitli siyasal karar alma yöntemleri kullanılmaktadır (x). Bu yöntemlerden en ideali, fayda hududu üzerindeki Pareto Optimalitesini sağlayan noktaya ulaşmamızı gerçekleştirenidir. Wicksell'in oybirliği kuralı bu özelliği taşıdığı halde; uygulama olanağının yokluğu nedeniyle, genellikle çoğunluk kuralı uygulanmaktadır. Son zamanlarda, fayda hududuna yaklaşmamızı sağlayacak bazı kollektif karar alma modelleri geliştirilmiştir. Bu nedenle, ferdi tercihleri yansıtması yönünden bu karar alma modellerini açıklamamız gerekmektedir.

a) Oybirliği Kuralı ;

Toplumsal tercihlerin kaynakların özel ve kamu sektörleri arasında optimal tahsisine uygun bir şekilde yansıtılması ancak, oybir-

(19) MUSGRAVE-MUSGRAVE, a. g. e., s. 93.

(*) Bunlardan önemlileri şunlardır. Mutlak Çoğunluk (Clear Majority): Seçmen olaylarının yarısından tek bir oy fazla alma şartı. Mevsuf Çoğunluk (Qualified Majority): Oyların $3/4$ veya $9/10$ gibi mutlak çoğunluktan daha fazlasını almak şartı. Nisbi Çoğunluk (simple plurality): partilerin aldıkları oylar birbirine nisbet edildiğinde en büyük olanını alma şartı.

liği (unanimity) kuralı ile sağlanabilir. Kollektif karar alma sırasında bu kurala uyulması halinde, kamu ve piyasa ekonomileri arasında tam bir benzerlik sağlanmaktadır. Oybirliği kuralı kamusal mallar için Wicksell tarafından sistemli bir şekilde geliştirilmiştir. Pivasadaki üretici ve tüketiciler nasıl ki tercihlerini tam olarak açıklayabiliyorlar ise; mutlak oybirliği (absolute unanimity) kuralının uygulanması halinde de, kamusal mallara olan tüketici tercihleri aynen yansıtılabilmektedir. Mutlak oybirliği halinde, kollektif karar alma prosödürüne katılanların % 100 ü aynı konu üzerinde anlaşmaktadırlar. Kamu sektöründe, ancak mutlak oybirliği kuralının uygulanması halinde Pareto Optimalitesine uygun olarak fayda hududu üzerinde bir çözüme ulaşılabilmektedir. Bu durumda ayrıca, kaynakların kamu ve özel sektör arasında optimal tahsisi gerçekleştirilmiş olur. Ancak, bu optimalitenin gerçekleştirilmesinin diğer bir şartı da, özel sektörde tam rekabet şartlarının var olmasını gerektirmektedir (20).

Oybirliği kuralına göre karar alınması halinde, kamusal mallardan bedavaya yararlanmak (free rider) isteyenler kendiliğinden kaybolacaklardır. (Çünkü, herkesin kamusal malın maliyetine gönüllü olarak katılması halinde, böyle bir kurala göre karar almak mümkündür). Böylece, Pareto Optimalitesi gerçekleştirilmekte ve tüketici tercihleri tam olarak açıklanabilmektedir. Oybirliği kuralının üstünlüğü bu özelliğinden ileri gelmektedir. Çünkü, herkes aynı konuda anlaşmışta, demokrasilerin önemli bir sorunu olan azınlıkta kalanların temsil edilmemesi meselesi de kendiliğinden çözülmektedir.

Ancak, böyle bir ideal karar verme kuralının günümüz demokrasilerinde uygulanma olanağı yoktur. Bu durumu göz önünde bulunduran Wicksell, nisbi oybirliği (relative unanimity) kuralının uygulanmasını önermektedir (21). Gerçekten, mutlak oybirliği kuralı önemli uygulama sorunları getirmektedir. Çünkü, bütün toplum fertlerinden bir kişinin bile olumlu oy vermemesi halinde, mutlak oybirliği kuralına göre karar almak mümkün olmamaktadır. Bu nedenle, fertler birbirlerini etkilemeye meyletmektedirler. Halbuki, diğer karar alma modellerinde bir kişinin veya fertlerin sayılarının sonucu etkileme durumu olmadığından, daha kolay karar alınabil-

(20) BUCHANAN - «The Demand and Supply...», s. 118.

(21) Knut WICKSELL, «A new Principle of Just Taxation», 'Classics in the Theory...', s. 87.

Kamu Ekonomisinde Kişisel Tercih

mektedir. Bu nedenlerle, Wicksell, nisbi oy birliği kuralını ikinci en iyi karar alma modeli olarak önermektedir.

Nisbi oybirliği kuralına göre; tüketici tercihlerinin iyi bir şekilde yansıtılabilmesi için, verilen olumlu oyların toplam oylara oranının % 100 e yakın olması gerekmektedir. Bu nedenle, bu kurala aynı zamanda yaklaşık oybirliği (approximate unanimity) de denmektedir. % 100 e yakınlığı gerçekleştirmek için, genellikle toplam oyların 3/4, 5/6 veya 9/10 gibi oylama nisbetleri kabul edilmelidir.

Wicksell'e göre; kamu harcamaları artırılmak istendiğinde, bu artışları karşılayacak çeşitli vergi tekliflerinin ve harcama programlarının karşılıklı olarak oylamaya sunulması gerekmektedir. Ancak, yukarıdaki oranlarda oy alan programlar kabul edilebilir. Aynı prosüdür, yeni bir verginin konmasında veya vergi sisteminin düzenlenmesi sırasında da tekrarlanmalıdır. Wicksell ayrıca kamu harcamalarının azaltılması hallerinde, daha değişik bir oylama kuralının uygulanmasını önermektedir. Bunun için, önce basit çoğunluk esasına uygun olarak kamu harcamalarında azalışı öngören bir karar alınır. İkinci safhada ise; belli vergi ve harcama alternatiflerinden hangisinin uygulanmak istenmediğini saptamak için oylamaya geçilir. Vazgeçilecek vergi - harcama alternatifi için toplam oyların 1/10 u, 1/6 sı veya 1/3 ünü elde etmek gereklidir (22).

b) Çoğunluk Kuralı

Ferdi tercihlerin yansıtılması bakımından Wicksell'in ideal, oybirliği kuralının uygulama olanağının olmamasından dolayı, kolektif karar alma mekanizmasında genellikle çoğunluk kuralı (majority rule) uygulanmaktadır. Çoğunluk kuralının üstünlüğü, uygulamada kolaylık sağlamasından ileri gelmektedir. Zayıf tarafı ise, tüketici tercihlerini yansıtma bakımından azınlıkta kalan seçmenlerin tercihlerini ihmal etmesinden ileri gelmektedir. Bu nedenle, çoğunluk kuralına göre alınan kararlar sadece çoğunluğu teşkil eden fertlerin tercihlerine uygun düşmektedir. Azınlıkta kalanların oyları bu kurala yansıtılmadığından, ekonomide refah maksimizasyonu gerçekleştirilememektedir. Bu nedenle fayda hududu eğrisi üzerindeki optimaliteyi sağlayan noktadan uzaklaşmaktadır.

(22) MUSGRAVE, a. g. e., s. 128.

Çoğunluk kuralı çoğu zaman tutarlı bir çözümü sağlayamamaktadır. Seçim Paradoksu (Voting Paradox) denilen böyle bir tutarsızlığı aşağıdaki Tablo (1) yardımıyla daha açık bir şekilde görebiliriz. Seçim Paradoksu, aralarında seçim yapılacak olan alternatiflerin sayıları ikiden fazla olduğu zaman ortaya çıkmaktadır. Aşağıdaki tabloda A, B ve C adlı kişilerin (veya siyasi partilerin) değişik üç politika olan X, Y ve Z karşısındaki davranışlarını (tercihlerini) göstermektedir.

Tablo (1)

Seçmen veya Siyasi Parti	A l t e r n a t i f P o l i t i k a l l a r		
	1. nci tercih	2. nci tercih	3. ncü tercih
A	X	Y	Z
B	Y	Z	X
C	Z	X	Y

Kaynay : B. HERBER, Modern Public Finance, Richard D. Irwin, Homewood. Illinois, 1971, s. 85

Tabloya göre ;

A ve C X politikasını Y politikasına,
A ve B Y » Z »
B ve C Z » X »

tercih etmektedirler. Ayrıca,

A, tutucu bir seçmeni veya siyasal partiyi,

B, ılımlı » » » » ve

C, katı » » » »

temsil etmektedirler. Politikalara gelince ;

X, büyük bir bütçe politikasını,

Y, denk » » »

Z, küçük » » »

göstermektedir (24).

(24) MUSGRAVE, a. g. e., s. 119.

Kamu Ekonomisinde Kişisel Tercih

Tabloya göre seçmenler üç ayrı durumda da 2/3 oranında çoğunluğu sağlayarak üç politikayı da seçebilmektedirler. Ancak, üç politikanın ayrı ayrı 2/3 çoğunluğu sağladıklarından; hiç birisi seçilememektedir. Seçim paradoksu denilen bu durum Arrow'un bu konudaki araştırmasının yayınlanmasından sonra, refah teorisinde önemli tartışmalara sebep olmuştur. Arrow'a göre; Sosyal Refah Fonksiyonu içinde ferdi tercihlerin tam olarak yansıtılabilmesi için, şu şartların hep birlikte yerine getirilmesi gerekmektedir (25).

- 1) Alternatif sosyal tercihler arasında tutarlılık olmalıdır. Örneğin, X politikası Y ye, Y politikası da Z ye tercih ediliyor ise; Sosyal Refah Fonksiyonu içinde, Z politikası X politikasına tercih edilmemelidir. Yani, tek bir sosyal sıralama mümkün olmalıdır.
- 2) Alternatif politikalardan birisinin seçilmesi halinde; yukarıdaki sıralama bozulmamalıdır. Örneğin, alternatif politikalar arasındaki sıralama W, X, Y ve Z şeklinde ise; Z politikası seçildiğinde; yeni sıralama; Z, W, X ve Y şeklinde olmalıdır. Ayrıca, Z nin seçimi ile, W, X ve Y politikaları arasındaki nisbi ilişkiler bozulmamalıdır.
- 3) Alternatif politikalardan birisinin ortadan kalkması halinde; yine diğer politikalar arasındaki nisbi ilişkiler ve sıralama tarzı bozulmamalıdır. Örneğin, Y politikasının ortadan kalkması halinde; sosyal sıralama, W, X, ve Z şeklinde olmalıdır.
- 4) Seçmenler, alternatif politikalardan herhangi birisini zorlanmadan ve hür iradelerini kullanarak seçmelidirler.

Bu şartlardan birisinin yerine getirilmemesi halinde seçim paradoksu meydana gelmektedir. Çoğunluk kuralına uygun olarak alınan kararlarla fayda hududuna ulaşmak mümkün olamamaktadır. Çünkü, olumlu oy vermeyenler seçilen politikadan yarar sağlamadıklarından; toplumsal yönden fayda hududunun altında bir refah seviyesinde kalmaktadır. Bu nedenle, çoğunluk kuralı ile Pareto Optimalitesine ulaşmak mümkün olamamaktadır.

Tullock, büyük sayılar kanunu nedeniyle; Arrow'un Seçim paradoksu durumunun ortaya çıkmayacağını ileri sürmektedir (26).

(25) ARROW, «Social Choice», s. 23-31.

(26) Gordon TULLOCK, Toward a Mathematics of Politics, The University of Michigan Press, Ann Arbor, 1967, s. 49.

Tullock'a göre; A partisindeki bazı fertlerin kayıtsızlık eğrileri hem kendi partilerinin politikalarını ve hemde diğer partilerin programlarını kapsayabilmektedir. Bu nedenle; Arrow'un mantıki imkânsızlık teoremi günlük hayatta işlememektedir demektir. Ancak, Tullock'un ileri sürdüğü şekilde varılan toplumsal seçim sonucu; ferdi tercihlerin yansıtılması bakımından tutarlılığı sağlayamayabilir. Kollektif karar almada rasyonellik; çoğunluk kuralının uygulandığı bir seçim sırasında, ancak yukarıda saydığımız Arrow'un ileri sürdüğü şartların yerine getirilmesiyle sağlanabilmektedir.

c) Çokluk Oylaması ;

Ferdi tercihleri kollektif karar alma mekanizmasıyla yansıtmak için geliştirilen diğer bir yöntem de, Çokluk Oylaması (plurality voting) modelidir. Seçim yapılacak alternatiflerin sayıları iki se; çoğunluk kuralındaki aynı sonuca ulaşmaktadır. Ancak, alternatiflerin ikiden fazla olması halinde değişik sonuçlar elde edilmektedir.

Çokluk oylamasında seçmen; çeşitli politikaları verdiği öneme göre sıralamaktadır. Ancak, bu sıralamayı; politikalara çeşitli puanlar (krediler) vererek yapmaktadır. Fert, en fazla önem verdiği politikaya en fazla puan verirken, önemsiz saydığı politikaya çok az veya hiç puan vermemektedir. Böylece bütün seçmenlerin yaptıkları puanlamadan sonra, en fazla puanı alan politika seçilmiş olmaktadır. Bundan önce incelediğimiz kollektif karar alma modellerinde her ferdin bir oyu olduğu halde; çokluk oylamasında fertlerin birden fazla oyu bulunmaktadır.

Durumu basit bir örnekle açıklamaya çalışalım. A, B ve C gibi üç seçmen ile X Y ve Z gibi aralarında seçim yapılacak üç alternatif politikanın var olduğunu düşünelim (27).

Herhangi bir politikayı 1. nci derecede seçen şahıs bu politikaya 3 puan, ikinci derecede seçtiği politikaya 2 puan ve üçüncü derecede seçtiği politikaya ise 1 puan versin.

(27) HERBER, «Modern Public Finance», s. 87.

Kamu Ekonomisinde Kişisel Tercih

Politikalara verilen puanlar

Seçmen	X	Y	Z
A	3	2	1
B	2	3	1
C	2	1	3
T o p l a m	7	6	5

Tablo (2)

A nin alternatif politikaları sıralama şekli: X, Y, Z
 B nin alternatif politikaları sıralama şekli: Y, X, Z ve
 C nin alternatif politikaları sıralama şekli; Z, X, Y
 şeklinde olduğu halde; en fazla puanı (reyi) alan X politikası seçilmektedir (28).

Böyle bir çözüm, kolektif rasyonelliği sağlama yönünden Arrow'un önerdiği şartlara aykırı düşmektedir. Çünkü, alternatif politikalar arasındaki sıralama tarzı, Arrow'un sıralamasına uygun düşmeyebilmektedir.

Durumu aşağıdaki Tablo (3) yardımıyla açık bir şekilde gösterebiliriz :

Tablo 1

Tablo 2

Seçmen	A l t e r n a t i f					A l t e r n a t i f			
	A	B	C	D	E	A	C	D	E
X	5	4	3	2	1	4	3	2	1
Y	5	4	3	2	1	4	3	2	1
Z	2	1	5	4	3	1	4	3	2
T o p l a m	12	9	11	8	5	9	10	7	4

Tablo (3)

Tablo no 1 de, A alternatifi hem çokluk ve hemde çoğunluk kurallarına göre seçilmektedir. Ancak, sonradan B alternatifinin anayasa ile ortadan kaldırıldığını varsayalım. B alternatifi seçime gir-

(28) HERBER, «Modern Public Finance», s. 87.

meyeceğinden; seçmenler tablo no. 2 deki alternatiflere verecekleri

puanları yeniden ayarlamaktadırlar. Bu durumda; çoğunluk oylamasına göre A ve çokluk oylamasına göre ise C alternatifi seçilmektedirler. Çoğunluk kuralına göre; her iki tabolda da A alternatifi seçilmekte olduğundan Arrow'un şartlarına aykırı bir durum ortaya çıkmamaktadır. Çokluk oylaması göz önünde bulundurulursa, C alternatifi seçilmekte olduğundan; Arrow'un sıralama tarzı bozulmaktadır (29).

Çokluk kuralı, Arrow'un sıralama tarzına aykırı sonuçlar elde edilmesine yol açtığı halde; azınlıkta kalan seçmenlerin tercihlerini yansıtması bakımından çoğunluk oylamasına üstündür. Çünkü, çokluk oylaması kuralında toplumdaki bütün seçmenlerin alternatif politikalara verdikleri öneme göre bir seçim yapılmaktadır. Bu özelliği nedeniyle, çokluk oylaması ile çoğunluk kuralına nazaran fayda hududuna yaklaşmak mümkün olmaktadır.

d) Nokta Yaklaşımı ;

Her ne kadar çokluk oylaması, çoğunluk oylamasına nazaran ferdi tercihleri yansıtması bakımından üstün ise de, yine de tercihlerin ağırlığını yansıtamamaktadır. Bu nedenle başka bir karar alma mekanizmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Böylece fertlerin tercihlerine verdikleri ağırlıkları yansıtmaya en uygun model olarak, nokta kuralı veya nokta oylaması (puan verme kurulu - point voting) kullanılmaktadır.

Toplumdaki her şahıs belli bir puanı, örneğin, 100 puanı alternatif politikalar arasında ve bunlara verdiği öneme (ağırlığa) göre tahsis etmektedir. Örneğin, fert ağırlık verdiği A politikasına 75 puan verirken, önemsiz saydığı başka bir politikaya daha az veya sıfır puan verebilir. Bütün seçmenlerin çeşitli politikalara verdikleri ağırlığa göre, toplam puanı en fazla olan politika seçilmektedir.

Seçmen	P o l i t i k a l a r		
	X	Y	Z
A	75	20	5
B	50	0	50
C	30	60	10
Toplam	155	80	65

Tablo (4)

(29) MUSGRAVE, The Theory of Public Finance, s. 130 (dip not).

Kamu Ekonomisinde Kişisel Tercih

İki alternatif politikanın varlığında, nokta oylaması ile elde edilen sonuç ile diğer kuralların sonucu aynı olmaktadır. Alternatif politikaların birden fazla olması halinde ise, nokta oylaması ferdi tercihleri diğer oylama kurallarına nazaran daha iyi bir şekilde yansıtmaktadır. Bu nedenle, nokta oylaması ile azınlıkların tercihlerini yansıtmaya bakımından çoğunluk oylamasına üstün olup, fayda hududuna diğer iki yönetime nazaran daha fazla yaklaşmaktadır.

e) Coleman Yaklaşımı ;

Muhtelif alternatif politikalarından birisinin seçimi sırasında ferdi tercihlere verilen nisbi önem, Coleman tarafından ele alınmaktadır. Coleman, bu amaçla Arrow'un üçüncü şartını irdelemektedir. Ayrıca, Arrow'un şartlarını realiteye uygun bulmayarak, ferdi seçim ve sosyal refah sorunları ile ilgili olarak risk altında fayda maksimizasyonu (utility maximization under risk) varsayımını esas almaktadır. Bu yaklaşıma göre, fert yapacağı bir seçimin sonuncunu belirsiz olarak görürse, alternatif politikaların sonuçlarını subjektif bir olasılığa dayandırarak beklemektedir. Alternatif politikalar hakkındaki bilgi yetersizliği ve risk nedeniyle, fert bu politikaların sonuçlarından beklenen faydalar (expected utility) elde edebileceğini göz önünde bulundurmaktadır. Böylece, rasyonel davranan fert, davranışlarını şu şekilde ayarlamaktadır (30).

1) Belirlilik durumlarında olduğu gibi, risk altında seçim yapılması halinde de, alternatif politikalar arasında bir sıralama yapılmaktadır.

2) Çeşitli politikaların sonuçlarını düşünerek ve fayda veya refah mukayeseleri yaparak bir karar vermektedir.

Risk altında ve bilirsizlik durumunda karar vermekte olan fertlerin davranışlarını aşağıdaki Tablo (5) den izleyebiliriz.

Seçmen	Çeşitli bütçe politikalarından beklenen fayda					
	X	Y	Z	X'	Y'	Z'
A	10	5	1	10	9	8
B	8	10	9	8	10	9
C	9	8	10	9	6	10

Tablo (5)

(30) HERBER - a. g. e., s. 90-91.

Tablodan A, B C adlı şahısların X, Y ve Z adlı politikalarına verdikleri puanları ve X', Y' ve Z' bütçe politikalarının da ilave edilmesinde, verilen puanlarda yapılan ayarlamaları izlemekteyiz. Meydana gelen 6 alternatif politika için B nin sıralaması değişmediği halde, diğer iki seçmeninki değişmektedir. Şimdi 6 alternatif bütçe politikası için diğer iki seçmenin yaptığı sıralamaları A nin bilmekte olduğunu varsayalım. Bu durumda A, bu 6 alternatif politikadan ummakta olduğu faydaları göz önünde bulundurarak karar vermeye çalışacaktır. Kendi bekleyişlerini gerçekleştirmek isteyen A, bu nedenle diğer seçmenlerin davranışlarını etkilemeye çalışmaktadır (31).

Tabloya göre, A için X, Y ve Z politikaları arasındaki fayda farkları, X', Y' ve Z' politikaları arasındaki fayda farklarından daha büyüktür. Bu durumda, X ve Z' politikalarının seçilmesi için A - C ile anlaşmak istemektedir. C nin A yı desteklemesi halinde, A da başka bir politika için C yi desteklemektedir. Tarafların bu şekilde birbirlerini desteklemeleri ile, Arrow'un imkânsızlık hipotezi tutarlı bir çözüme dönüşebilmektedir.

Risk altında fayda maksimizasyonu, çoğunluk kuralının özel bir uygulaması olup, bu yöneme göre fertler, fayda hududuna daha fazla yaklaşabilmektedirler. Öte yandan fertler, umdukları fayda nedeniyle, net bir kazanç elde edebilmek için bazı çıkarlarından vazgeçmek durumundadırlar.

F. DİĞER KOLLEKTİF KARAR ALMA METODLARI

Çoğunluk kuralının kollektif karar almadaki rasyonelliği bozucu etkilerini ortadan kaldırmak için son zamanlarda çeşitli yöntemler geliştirilmiştir. Gerçekten, ferdi tercihler arasındaki önemli ayrılıklar siyasal partilerden hiçbirisinin çoğunluk kuralına uygun olarak tek başına hükümeti kurabilmelerini güçleştirmektedir. Bu nedenle günümüzde siyasal partiler, kollektif rasyonelliği sağlamak için koalisyon kurarak karar almaktadırlar. Şimdi, kollektif karar almada rasyonelliği sağlayan «Politikda rekabet» ve «Taraft Tutma» modellerini inceleyelim.

(31) James S. COLEMAN, «The possibility of Social Welfare Function», American Economic Review, Dec., 1966, s. 1113.

Kamu Ekonomisinde Kişisel Tercih

a) Politikada Rekabet Modeli

Downs'un daha önce çeşitli nedenlerle ele aldığımız bu modeline göre, fertler oylama mekanizmasıyla kamu harcamalarından sağladıkları marjinal faydayı; oylama nedeniyle katlandıkları marjinal faydaya eşitlemeye çalışırlar. Downs, rasyonel davranan bir kişinin siyasal karar alma prosedürü sırasında nasıl davranacağını aşağıdaki şekilde açıklamaktadır.

- 1) Fert, elde edeceği gelirin miktarını baştaki hükümetin mi yoksa, muhalefetteki partinin mi arttıracığını düşünerek oyunu kullanır.
- 2) Rekabet eden siyasal partilerin sayıları iki ise, bunlardan tercih ettiğine oyunu verir. Partilerin sayıları ikiden fazla ise, şu şekilde davranır: Seçmen, ileriye dönük bir kimse ise, şimdilik kazanma şansı olmasa bile (ileride kazanma şansını arttırmak için), tercih ettiği partiye oyunu verir.
- 3) Fert, hiç bir partiyi tercih etmiyorsa, bu durumda: ya reyini kullanmaz veya, mevcut partilerin performanslarına bakarak daha iyi bulduğu partiye oyunu verir.

Rekabet modelinde oylamaya katılanların sayıları arttıkça kolektif rasyonellik daha kolay bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Buna karşılık tarafların alternatif politikalar hakkındaki bilgileri arttıkça stratejik davranma olanakları da artmaktadır.

b) Taraf Tutma Modeli

Basit çoğunluk kuralında taraflar tek bir konu üzerinde anlaşmayı sağlamak için oyları ile birbirlerini desteklemektedirler. Taraf tutma (logrolling) esasına göre, siyasal partiler çoğunluk kuralının gerektirdiği oyu alabilmek için birbirlerini destekleyerek karar alırlar. Bu nedenle partiler bazı konularda birbirine çıkarlar sağlayarak ve programlarında yer alan politikaların tercih sıralarını değiştirerek anlaşılırlar. Bu usul, çoğunluk kuralının gerektirdiği oy sayısını elde etmenin güçlüğü nedeniyle günümüz demokrasilerinde en çok başvurulan bir yöntemdir. Gerçekten, halk oylamasına dayanan genel seçimler ile demokratik ülkelerin çoğunluğunda partiler yeterli oy alarak başa geçememektedirler. Bu nedenle,

birçok demokratik ülkede hükümetlerin koalisyonlar şeklinde kurulmakta olduklarını görmekteyiz (32). Koalisyon hükümetlerinin işbaşında oldukları başlıca ülkeler şunlardır: Fransa, Batı Almanya, İtalya, İrlanda, Hollanda, Finlandiya ve Türkiye, Azınlık hükümetlerinin iş başında oldukları ülkeler ise şunlardır: Danimarka, Norveç, İsveç ve İngilteredir. Azınlık oylarına dayanan kollektif karar alma şekli, toplum tercihlerinin yansıtma yönünden oldukça zayıf bir yöntemdir. Çünkü, bu yöntemle fayda hududu üzerindeki Pareto Optimalitesini sağlayan noktadan çoğunluk oylamasına nazaran daha çok uzaklaşmaktadır. Bu nedenle, azınlık hükümetlerin demokratik olmadıkları görüşü yaygın bir şekilde savunulmaktadır.

Coleman Modeli ile Buchanan'ın geliştirdiği Model birbirine benzemektedirler. Ancak, Coleman Modeli tek bir alternatif üzerinde anlaşmaya uygun düştüğü halde, Buchanan'ın Taraf Tutma Modeli daha çok alternatif için uygulanabilmektedir. Koalisyon şeklindeki kollektif karar alma davranışlarını açıklamada faydalı olan Taraf Tutma Modelini şu şekilde özetleyebiliriz (33).

Fertler, çeşitli bütçe politikalarını bunlara verdikleri nisbi ağırlıklara göre bir sıralamaya tabi tutarlar. Böyle bir sıralama sonunda fert, en az tercih ettiği bir bütçe politikası ile ilgili olan oyunu, refah ve faydasını artırıcı diğer bir politika için değiştirmek istemektedir. Böyle bir durumda, pazarlık yaparak (oy ticareti) tercih ettikleri politikaların kazanması, her iki tarafın da çıkarlarına uygun olmaktadır. Tarafların aralarında yapacakları oy ticaretini marjinal terimlerle şu şekilde ifade edebiliriz. Oy ticareti yapmakla bir kimsenin tercih ettiği bir politikanın kazanması ile elde etmeyi umduğu marjinal fayda; yine aynı şahsın az tercih ettiği politikadan vazgeçmesi halindeki marjinal maliyet birbirine eşit olmalıdır. Rasyonel davranan taraf oyların sadece % 50 si + 1 tanesini almakla yetinmektedir. Bu nedenle, diğer oylara fazla bir önem vermemektedir. Böylece, basit oy çokluğuna dayanan taraf tutma ve

(32) Batı Demokracilerinde «Çağımız Modası Koalisyon Hükümetleri,» Cumhuriyet Gazetesi, 50 nci yıl, sayı 17813, 6 Mart 1973, s. 5.

(33) James M. BUCHANAN, The Public Finances, Richard D. Irwin, Inc., Illinois, (third edition), 1970, s. 130-131.

Kamu Ekonomisinde Kişisel Tercih

ya oy ticareti halinde dışsal faydalar ve maliyetler gözönünde tutulmaktadır. Ayrıca, oy ticareti nedeniyle kazanamayan tarafa bir tazminat ödeme durumu da ortaya çıkmaktadır. Buchanan'ın bu modeli ile fayda hududu üzerindeki Pareto Optimalitesini sağlayan bir noktaya, çoğunluk kuralına nazaran daha fazla yaklaşılmaktadır.

S O N U Ç

Kamu ekonomisi alanında üretilen mal ve hizmetlerin dışsal ekonomi yaratıcı özellikleri nedeniyle, fertler tercihlerini birbirinden bağımsız bir şekilde açıklayamazlar. Fertler kolektif ihtiyaçlarını gideren mal ve hizmetlere olan tercihlerini, siyasal karar alma mekanizmasının işleyişine bağlı olarak, çeşitli oylama yöntemleriyle belirtmektedirler. Bu oylama yöntemlerinden «Oybirliği Kuralı», toplum refahını Pareto Optimalitesini sağlayacak şekilde maksimize ettiği halde, uygulanma olanağı yoktur. Siyasal karar almada rasyonelliği sağlamak için geliştirilen diğer oylama yöntemleri ise, fertlerin sayılarının az olduğu durumlarda uygulanabilmektedir. Uygulamada en çok başvurulan «Çoğunluk Kuralı» ise, kişisel tercihleri açıklama yönünden en zayıf olan bir yöntemdir.

Çoğunluk kuralının nisbi olarak diğer oylama yöntemlerine göre zayıflığı yanında, ayrıca uygulanmasıyla ilgili olarak ta bazı sorunlar yaratmaktadır. Siyasal katılma oranının düşüktüğü, geçersiz oy sayısının fazlalığı ve uygulanmakta olan seçim sisteminin partilerin aldıkları oyların nisbetinde parlamentoda temsil edilmesini önlemesi durumlarında olduğu gibi, bu kuralın kişisel tercihlerin açıklanmasındaki etkenliği oldukça azalmaktadır. Öte yandan, oylama sırasında seçmenlerin önemli bir kısmı din, ırk, eğitim ve yerleşme yeri gibi çeşitli faktörlerin tesiri altında kaldıklarından, seçim sonuçları ekonomik tercihleri yansıtmayabilmektedir.

Günümüzde piyasa karar alma mekanizmasının işleyişi nasıl ki, tam rekabet koşullarını gerçekleştiremiyorsa; siyasal karar alma mekanizmasının işleyişi de, toplum menfaatine uygun bir şekilde seçmen tercihlerinin açıklanmasına olanak vermemektedir. Bu nedenle, devlet bütçesini sadece oylama sonuçlarına göre değil, fakat

ayrıca bazı kollektif ihtiyaçların giderilmesine öncelik veya ağırlık veren plânlama anlayışına göre hazırlamak gerekmektedir. Çünkü, ancak bu şekilde kişisel tercihler kamu yararına uygun bir şekilde açıklanabilmektedir. Toplum menfaatinin maksimize edilebileceği bu durumda ise, ekonomik etkenlik şartlarından uzaklaşlabilmektedir. Piyasada tam rekabet koşullarını gerçekleştirmek olanaksız olduğundan, kamu kesiminde ekonomik etkenlik sağlanamamaktadır. Böylece, kamu menfaatini sağlayacak şekilde bir bütçe hazırlamaya olanak sağlayacak plânlama tekniklerine başvurmak, daha tutarlı bir yol olmaktadır.